

wozjewjene w: Zeszyty Łużyckie 44 (2010), 148–161

(Dokelž su so někotre tekstowe wotrězki přez techniske přenjesenje do druheho systema skomolili, skiću tu tekst jako pdf-ku; strony pak njewotpowěduja tym kaž w Zeszytach Łużyckich. – AP)

Anja Pohončowa
(Budyšin/Bautzen)

Wužiwanje za NDR-ski čas typiskich mjenow w ertnej hornjoserbšćinje

1. Zawod

Wužiwanje mjenow je wobwliwowane wot towaršnostnych wuměnjow, kotrež móža so stajnje měnjeć. Tajke intenziwne fazy přeměnjow administratiwnych, hospodarskich a politiskich strukturow na statnej, regionalnej a lokalnej runinje, kotrež so na pomjenowanski system wuskutkowachu, mějachmy mjez druhim po léće 1945 kaž tež po léće 1989. Mjez lětomaj 1949 a 1990 přislušachu Serbja Němskej demokratiskej republice jako staćenjo. Je to časowje přehladna doba (mjenujemy jón „NDR-ski čas”), z kotrejež su džensa hišće swědkojo žiwi. Kak so mjena w čišćanych medijach a z tym oficialnje wužiwachu, hodži so hišće lětdžesatki pozdžišo zwěšćić. Hinak je to z wužiwanjom mjenow w priwatnym wobłuku, na přikład w swójbje, z přećelemi a znatymi. Wěda wo wužiwanju mjenow w priwatnej wokolinje w historiskej dimensiji zańdže, so pozhubuje. Tohodla je wažne, tajke mjena sčasom zezběrać a analyzować.

Přepytowanje ertneho wužiwanja oficialnych mjenow je na dwojake wašnje zajimawe. Sprěnja staja so tu prašenje dubletow a wariantow, zdruha hodži so tójšto ekspresiwnych pomjenowanjow zwěšćić, wosebje tajkich, kotrež zwuraznjeja distancu k politisko-ideologiskemu systemej. Předležace přepytowanje wšak njemóže podać cyłkowny wobraz wo wužiwanju mjenow, tež nic dospołnu lisćinu pomjenowanjow. Sym so za wuběr rozsudźila, do kotrehož sym zapřijała pomjenowanja za němske a serbske organizacije, strony, kulturne cyłki a zawody.

W předležacej analyzy wobmjezuju so na wubrane semantiske klasy: 1. mjena wosobowych skupinow (na př. mjena za strony, organizacije, kulturne a wumělske cyłki); 2. mjena institucijow (na př. zarjadniske mjena kaž tež mjena kubłanišćow a zawodow) a 3. produktowe mjena (na př. mjena

časopisow). Zasadnje rozeznawam mjez serbskimi mjenami za němske strony, organizacije, zawody, časopisy atd. na jednej stronje a mjez serbskimi mjenami za serbske organizacije, zawody, časopisy atd. na druhej stronje. Při přenjeju skupiny jedna so wo přenjetnje němske mjena, kotrež su so do serbsčiny přeložili, mjeztym zo je směr přeloženja resp. přenjesenja mjena při druhej skupiny nawopachny (ze serbsčiny do němčiny) resp. serbske a němske pomjenowanje stej nastaloj runočasnje. Jako serbske organizacije a zawody wobhladuju tajke, kotrež eksistuja jenož w dwurěčneju Łužicy a słuža zachowanju a hajanju serbskeje řeče a kultury. Zwjetša je atribut „serbski“ wobstatk mjena, přir. *Serbski ludowy ansambl, Serbski wučerski wustaw, Dom za serbsku ludowu kulturu, Němsko-Serbske ludowe dźiwadło*. Wšitke dalše zawody a organizacije plaća jako němske, tež hdyž maja swoje stejisko w dwurěčneju Łužicy, na př. wokrjesne a wobwodne zarjady abo prodrustwa.

Serbske a němske mjena tuteju typow - přirunujemy potajkim němske mjeno a jeho serbski wotpowědnik resp. nawopak (interlingualnje) - wobhladujemy jako paralelne mjena (hl. Müller 1985). Porno tomu řečimy wo wariantach a dubletach znutřka jednoho řečneho systema (intralingualnje), na přikład serbsčiny. Mjenowe warianty wuznamjenjeja so jeniče přez fonetiske, grafiske abo slowotwórbne rozdžele samsneho mjena (na př. polne mjena, skrótšene mjena a skrótšenki) resp. přez wobchadnorěčne, dialektalne a spisownorěčne formy. Mjenowe warianty su mjez sobu formalnje wotwodžene. Wo mjenowych dubletach pak řečimy w tajkich padach, hdyž eksistuja za samsny objekt rozdželne mjena (z rozdželnymi leksemami abo morfemami), kotrež su njewotwisnje nastali (hl. Fleischer 1973, 53 sc.).

Kaž horjeka podate přikłady pokazuja, jedna so zwjetša wo wosebity typ swójskich mjenow, kotrež móžemy pomjenować jako „kompleksne onymiske pomjenowanja“ (hl. Müller 1985). Zwonka konkretneho swójskeho mjena wustupuja jednotliwe džele jako swobodne leksikaliske jednotki, při čimž móža tute džele być njeonymiske (na př. *Serbski ludowy ansambl - serbski, ludowy, ansambl*), zdžela njeonymiske a zdžela onymiske (na př. *Župa „Handrij Zejler“ - njeonymiski: župa, onymiski: Handrij Zejler*) abo njeonymiske džele so reprezentuja přez inicialnu skrótšenku (na př. *SRWŠ Budyšin - njeonymiski: SRWŠ = serbska rozšěrjena wyša šula, onymiski: Budyšin*).

Material je so zezběrał na zakładze naprašnika, kotryž sym wudželiła 15 wosobam z wosokošulskim wukublanjom w starobje mjez 40 a 75 lět, z

dobrymi znajomosćemi hornjoserbskeje spisowneje řeče kaž tež kulturnych a politiskich wobstojnosćow. Woni běchu w NDR-skim času rozdźelnje socializowani a mějachu rozdźelne nastajenje k socialistiskej ideologii. W krótkim lisće předstajich zaměr přepytowanja a wuprosych sej wuraznje podaće skrótšenkow a wosebje žortnych a ironiskich pomjenowanjow.

2. Wužiwanje mjenow za němske organizacije, institucije atd. w ertnej hornjoserbšćinje

Serbske wotpowědniki za pomjenowanja němskich zarjadnišćow a zawodow, stronow a organizacije tworjachu so spočatnje spontanje w redakcijach nowinow. Hakle poněčim stabilizowachu so serbske wotpowědniki a wustupowanje wariantnych pomjenjowanjow w tekstach so pomjeńšowaše. Zo by so proces zjednotnjenja pospěšil a podpěrał, wuda wotrjad za serbske prašenja ministerstwa za nutřkowe naležnosće knihu z titlom „Amtliche Bezeichnungen in sorbischer Sprache für die Kennzeichnung staatlicher und gesellschaftlicher Organe, Kombinate, Betriebe und anderer Einrichtungen“¹.

Oficialne pomjenowanja so wězo tež ertnje wužiwachu, štož wotblyšuje so w podaću połnych mjenow w naprašniku. Bóle rozšěrjene pak bě wužiwanje skrótšenych mjenow a zdžěla skrótšenkow. Preferowanje skrótšeneho mjena abo skrótšenki jako warianty połneho mjena zwisuje na jednej stronje z bóle rozšěrjenym prócowanjom wo řečnu ekonomiju w ertnym wobchadze. Na druhej stronje je w nutřkownoserbskim konteksće abo při konkretnej komunikaciskej situaciji identifikacija mjena z wotpowědnym objektom njeproblematiska, tak zo wuwostajenja k njedorozumjenjam njewjedu. Wužiwanje resp. njewužiwanje połneho mjena wotwisuje nimo toho wot kompleksnosće mjena: Čim kompleksniše je połne mjeno, čím skerje preferuje so skrótšene mjeno. Tak zwěsći so wužiwanje połneho mjena wosebje pola scěhowacych přikładow: *Kulturny zwjazk*, *Nacionalna fronta* resp. *Narodna fronta*, *Ludowa solidarita* resp. *Ludowa solidarnosć*, *Ludowa komora*, *młodži pioněrojo*. Přirunanje z němčinu pokazuje, zo wustupuje połne mjeno najčasćišo w tajkich padach, hdyž němčina tohorunja wužiwanje połneho mjena preferowaše.

¹ Tuta trojorěčna (němsko-hornjoserbsko-delnjoserbska) publikacija wšak njebě zjawnje spřistupna, ale myslena wosebje za službnu potrebu.

Při ertnym wužiwanju mjenow napadnu sylne paralele z wobchadneje rěču:² tak móža mjena požčonki być, na př. *Volkssolidarita, politběrow*. Dale wustupuja hybridne formy, na př. *becirksrada*, abo citaty, na př. *Neues Deutschland, Volkskammer, Volkssolidarität*.

Nimo poľnych mjenow wustupuja tež skrótšene mjena serbskich wotpowědnikow, zdžěla ze zeserbšćenymi požčonkami z němčiny, na př. *burska strona* (spisowna hs. *Demokratiska burska strona*, ně. *Demokratische Bauernpartei*), *póšta, pósta, póst* (spisowna hs. *Němski póst*, ně. *Deutsche Post*), *rajchsbona, němska bona, bona, eisenbona, železnica* (spisowna hs. *Němska železnica*, ně. *Deutsche Reichsbahn*); *džěłarnistwo, gewerkšofta* (spisowna hs. *Swobodny němski džěłarniski zwjazk*, ně. *Freier Deutscher Gewerkschaftsbund*); *ludowa armeja, armeja* (spisowna hs. *Narodna ludowa armeja*, ně. *Nationale Volksarmee*); *wokrjes* (spisowna hs. *rada wokrjesa*, ně. *Rat des Kreises*). Hač jedna so pola naličenych přikładow wo samostatne skrótšenja a wuwostajenja w serbšćinje abo hač su to po němskim přikładze tworjene skrótšenja, njehodži so z wěstosću prajić. Wliw němčiny njeje wuzamknjeny, wšak eksistowachu tu paralele, na př. wužiwachu so skrótšene mjena kaž ně. *Bauernpartei, Volkspolizei, Volksarmee* abo *Armee* atd.

Nimo skrótšenych mjenow bě tež wužiwanje skrótšenkow rozšěrjene, zdžěla na zakłádze serbskeho poľneho mjena, zdžěla jako požčonki z němčiny, na př. *NLA* (hs. *Narodna ludowa armeja*) abo wotpowědneje němskeje skrótšenki *NVA* (ně. 'Nationale Volksarmee'), *NPCI* (hs. *Němski pedagogiski centralny institut*) a *DPZI* (ně. 'Deutsches pädagogisches Zentralinstitut'), *ZRN* (hs. *Zwjazkowa republika Němskeje*) a *BRD* (ně. 'Bundesrepublik Deutschland'), *NDR* (hs. *Němska demokratiska republika*) a *DDR* (ně. 'Deutsche Demokratische Republik'), *SNM* (hs. *Swobodna němska młodžina*) a *FDJ* (ně. 'Freie Deutsche Jugend'). Druhe skrótšenki bazuja nimale bjezwuwzaćnje na němskich inicialnych słowach (wurjekowanje jednotliwych pismikow: *BHG, BGL, DBD, CDU, DBD, DFD, DTSB, FDGB, DSF, GST, KB, LDPD, MfS, MTS, MAS, ND, NDPD, RGW, SED, VdKSK, VEG*; fonetisce zwjazane je *NATO*).

Pola prodrustwow a druhich ratarskich zawodow zwěšćamy preferowanje skrótšeneho mjena, zwjetša po mustrije adjektiwiska wotwodženka wjesneho mjena + *LPG* resp. *LPG* + wjesne mjeno: *Kašćanska LPG, LPG Budyšink, LPG Bukecy*. Jako powšitkowne pomjenowanje za ratarske prodrustwa podawaše so *drustwo* abo *prodrustwo* (skrótšene z *produkiske drustwo*). Nimo

² Ze serbskej wobchadneje rěču zaběratej so mjez druhim Wölke (2006) a Scholze (2008).

prodrustwow eksistowachu dalše ratarske zawody abo specializowane prodrustwa, na př. němske 'LPG Pflanzenproduktion' (spisowna hs. *LPG rostlinska produkcija*). Za ertnu serbsčinu zwěsćich za to scěhowace warianty: němski citat *Pflanze*, dale *pólna LPG, rostlinska produkcija, rostlinske prodrustwo, prodrustwo za rostlinsku produkciju a prodrustwo rostlinska produkcija* (poslednje z přewzaćom němskeje syntaktiskeje struktury).

Rěči-li so wo zawodach na wsach, móže wužiwanje zawodoweho mjena zdžěla cyle wupadnyć, na př.: *Wón džěła we Wětrowje*. Kóždy připoslušar z tuteje wokoliny wědžeše, zo eksistuje we Wětrowje jako jenički wjetši zawod šamotownja. Tohodla bě kóždemu jasne, hdže wotpowědna wosoba džěła. Podobnje móže so při mjenowanju zawoda wjesne mjeno wuwostajić, hdyž je z konteksta jasne, wo kotry zawod w kotrej wsy so jedna, na př. skrótšenka *KfL* (za ně. 'Kreisbetrieb für Landtechnik') bjez pomjenowanja wsy *Pančicy-Kukow*, hačrunjež bě tole wotnožka Kamjenskeho zawoda *KfL*.

Nimo runje předstajenych wariantow zwěsćamy tež dublety. Tute so wuznamjenja přez stilistiske markěrowanje. Tak stej so za němsku nowinu „Neues Deutschland“ zapisałoj dubleta *wulki Nd*³ – pendant k tomu je *mały* resp. *małki Nd* za serbsku nowinu „Nowa doba“ – a *wulki blot* z wobchadnorěčnje často wužiwanaj němskej požčonku *blot* w zmysle 'nowina'.

Za Zwjazkowu republiku Němsku podawachu so neutralne dublety *zapadna Němska, nawječorna Němska* a *zapad* za wotpowědnyk 'Westdeutschland' resp. 'Westen'. Němske požčonki su *west(e)n* za ně. 'Westen', (*tam*) *durich* a *lóborka* z wariantami (*tam*) *loboka, w Lobertkach* a *lybor* su wobchadnorěčne a dialektalne, wobchadnorěčne je (*tam*) *prěki* – wšitko wotpowědnyki za ně. 'drüben'.

Stilistisce neutralnej dubleće za Němsku demokratisku republiku stej *wuchodna Němska* a wuraz *pola nas*. Porno tomu implikuje *wuchod* ideologiske distancowanje, *naša republika* pak je pozitiwny wuraz, zwuraznjacy identifikaciju.⁴

Neutralna dubleta za Narodnu ludowu armeju je *wójsko*, neutralna warianta je *armeja*. W konkretnym woznamje, zo něchtó swoju wobornu službu runje

³ Oficialna skrótšenka za němsku nowinu "Neues Deutschland" bě ND, do naprašnika zapisało je so pak *Nd*.

⁴ To samsne hodži so nastupajo Domowinu abo Ludowe nakładnistwo Domowina prajić, přir. *Zwjazkowe předsydstwo našeje narodneje organizacije Domowiny* (Nd 4/1954), *naše nakładnistwo* (Nd 95/1960).

wukonja, podawaše so *pola wojakow być* resp. němska požčonka *fona*⁵, štož wotpowěduje němskemu wobchadnorěčnemu abo salopnemu 'Fahne' w samsnym woznamje.

W němčinje rozšěrjene krótkosłowo 'Stasi' za 'Ministerium für Staatssicherheit' so tohorunja w serbsčinje wužiwaše jako *stasi*; nimo toho *Mättigowa*, štož so počahuje na adresu jastwa ministerstwa za statnu wěstotu w Budyšinje, kotrež bě zaměstnjene na Mättigowej dróze.

Dubleta za Zwjazk małowozarjow, sydlerjow a plahowarjow drobnego skotu je apelatiw *zahrodnikarjo*⁶; jako požčonka wužiwany *Karnickelverein* ma wobchadnorěčny charakter runje tak kaž adaptowana němska požčonka *kornickelcichtarje* (po němskim *Karnickelzüchter*) jako pomjenowanje za člonow zwjazka.⁷

Spisownorěčny wotpowědnik za němske 'Sparkasse' *nalutowarnja* so ertnje zrědka wužiwaše, město toho němske požčonki *banka*, *kosa* resp. *kasa*, *šparkasa* resp. *šparkasa*.

Wužiwanje žortnych wurazow za mjena wosobowych skupinow a institucijow móže być powšitkownje rozšěrjene abo indiwiduelnje na mały kruh wužiwarjow wobmjezowane. Tu słuša pomjenowanje *fizdarnja* za Budysku hwězdarnju. Serbske *fizdarnja* je žortne skomolenje a bazuje na zwukowej podobnosći dialektalnego wurjekowanja werba *hwizdać* [f'izda□] z apelatiwom *hwězda*.⁸ Tež *Memfis*, wokalisce rozšěrjene skrótšenki *MfS* (po ně. Ministerium für Staatssicherheit) słuša k indiwiduelnje wužiwanym žortnym mjenam. Je to zwukowe napodobnjenje ameriskeho města Memphis w zwjazkowym staće Tennessee.⁹

Bóle rozšěrjene bě porno tomu žortny wuraz *maslaki* za sobudžělačerjow *MAS* (skrótšenka za ně. 'Maschinen-Ausleihstation') resp. pozdžišo *MTS* (ně. 'Maschinen-Traktoren-Station'). Při tym jedna so pozdatnje wo sufiksalsnu wotwodženku skrótšenki *MAS* – wona wotpowěduje apelatiwej *maslak*, 'něchtó, kotryž so masli abo so komdži'. Informanća wobkručichu, zo

⁵ Němski wobrot 'bei der Fahne sein' je typiski za NDR-sku němčinu. Serbski přeložk *chorhoj* w tutym zwisku njefunguje, štož wujasni wobmjezowane wužiwanje wobrota *při fonje być* we wobchadnej rěči.

⁶ To je kontaminacija słowow *zahrodkarjo* a *zahrodnikojo*.

⁷ Tež tu njefunguje žadyn přeložk kaž *nuklace towarstwo* abo *plahowarjo nuklow* (hlej přispomnjenje 5).

⁸ Pod wliwom ortografije je so w ertnej wužiwanju spisowneje hornjoserbsčiny – znajmjeńša pola někotrych słowow – zadomilo wurjekowanje po pismikach („spelling pronunciation“).

⁹ Informant wobkručí, zo jedna so wo přewzaće z němčiny, kotrež bě pola wojakow słyša.

njeměješe pomjenowanje *maslak* abo *maslaki* zwuraznić, zo sobudželačerjo při džěle lěneho pasu. Zdžěla zapisachu za to tež *maslaki a mazuchi*, štož je rozšěrjenje słowoweje hry z pomocu zwukoweje podobnosće.

Dalše žortne dublety su němski citat *Horch und Guck* za ministerstwo za statnu wěstotu, němskej požčonce *kolonisća* a *laubenpiperjo* (ně. 'Laubenzieper') za člonow Zwjazka małowzahrodnikow, sydleryow a plahowarjow drobného skotu.

K ideologisce markěrowanym, zwjetša wothódnoćacym a z tym wěstu distancu k socialistiskemu towaršnostnemu systemej zwuraznjacym dubletam słušeja scěhowace dokłady: *cona* (tež w němčinje móžna dubleta 'Zone' za Němsku demokratisku republiku), *kolchowska strona* za Demokratisku bursku stronu, *stronska nowina* resp. *centralny organ* za džěnik „Neues Deutschland“, *komunisća* a *ći čerwjeni* za člonow SED, požčonka *gruzlkabinet* za politběrow, *te čušlaki* za sobudželačerjow Ministerstwa za statnu wěstotu, *(ta) firma* za Ministerstwo za statnu wěstotu kaž tež *Ludowa Camorra*¹⁰ za *Ludowu komoru*.

3. Wužiwanje mjenow za serbske organizacije, institucije atd. w ertnej hornjoserbsčinje

Počne mjeno konkretneje serbskeje organizacije resp. institucije so ertnje jenož zřědka wužiwaše, to wotwisowaše tohorunja wot kompleksnosće mjena. Podawachu so tež ekspresiwne žortne, ironiske a wothódnoćace pomjenowanja.

Poměrnje často wužiwachu so skrótšene mjena, zwjetša skrótši so mjeno wo jedyn člon: *Dom za serbske ludowe wuměłstwo* → *Dom za ludowe wuměłstwo*; *Institut za serbski ludospyt* → *Institut za ludospyt*; *Koło serbskich hudźbnikow* → *koło hudźbnikow*; *Koło serbskich spisowaćelow* → *koło spisowaćelow*; *Serbski zarjad* → *zarjad*; *Serbski ludowy ansambl* → *serbski ansambl*.

Citowane přikłady pokazuja, zo krótši so mjeno často wo adjektiv *serbski*, štož hodži so ze serbskorěčnym kontekstom wujasnić. Zaměnenje z němskej instituciju bě de facto wuzamknjene. Su tež přikłady, hdžež so mjena wo wjace hač jedyn člon krótša: *Centralna serbska rěčna šula Minakał* → *rěčna šula Minakał*, *rěčna šula*¹¹, *Minakał*¹²; *Němsko-Serbske ludowe džiwadło* → *serbske*

¹⁰ Tu mamy zwukowu podobnosć mjena italskeho mafiozneho zwjazka ze serbskim słowom *komora* jako regularneho wotpowědnika.

¹¹ Z wida Hornjoserba njebě dalše diferencowanje trěbne, znaješe wšak zwjetša jenož

*dźiwadło*¹³, *dźiwadło*; *Serbski wučerski wustaw „Korla Janak“* → *wučerski wustaw, wustaw*;¹⁴ *Serbski ludowy ansambl* → *ansambl*; *Institut za serbski ludospyt* → *institut, ludospyt, institut w Budyšinje resp. w měsće*; *Ludowe nakładnistwo Domowina* → *nakładnistwo*; *Dom za serbske ludowe wuměłstwo* → *ludowe wuměłstwo*; *Zwjazkowe předsydstwo Domowiny* → *zwjazkowe předsydstwo*¹⁵, *předsydstwo Domowiny*; *wysokošulska župa „Jan Skala“* → *župa „Jan Skala“*, *župa wusoke šulstwo, Jan Skala, studentska župa*.

W spisownej řeči zwěšćamy za pomjenowanje šulow často kombinacije ze skrótšenkow SPWŠ, SRWŠ abo WŠ z wjesnym mjenom (na př. *WŠ Ralbicy, SRWŠ Budyšin*). Ertnje wustupowaše model adjektiwiska wotwodženka wjesneho mjena + šula, na př. *Ralbičan(ska) šula, Worklečan(ska) šula, Pančan(ska) šula*,¹⁶ *Radworska šula* atd. Někotře šule mějachu oficialne přimjeno, kotrež so zdžěla tež wužiwaše, na př. *Konjewowa šula resp. Konjew-šula* (w Ralbicach), *Maternowa šula* (w Budyšinje), *šula Čišinskeho resp. Čišinski-šula* (w Pančicach), *Šula Grólmusec resp. Šula dr. Marja Grólmusec* (w Radworju), *Jurij Chěžka resp. Chěžka-šula* (w Chrósćicach). Pomjenowanja *Konjew-šula, Čišinski-šula* a *Chěžka-šula* su po němskim přikładze tworjene kompozita, kotrež maja wuraznje wobchadnorěčny charakter. Atribut *serbski* wužiwaše so jenož za serbskej šuli w Budyšinje, zo by so rozeznawała wot němskich šulow, na př. *serbska šula w Budyšinje*. W serbskim konteksće pak móžeše tež tu adjektiw *serbski* wupadnyć: *na rozšěrjenej być; Budyska šula; Potom je wón šoł do města na šulu*.

Nimale kóždy serbska institucija hodži so ze skrótšenkou mjenować: *Dom za serbske ludowe wuměłstwo* → *DSLW*; *Serbski wučerski wustaw „Korla Janak“* → *SWW, SIfl* (wurjekowanje jako słowo [zyfl]); *Serbski ludowy ansambl* → *SLA*; *Němsko-Serbske ludowe dźiwadło* → *NSLDž*; *Ludowe nakładnistwo Domowina* →

hornjoserbsku řečnu šulu w Minakale. Jenož někotři dodachu pomjenowanje z wjesnym mjenom *Minakał* na rozdžěl k delnjoserbskej řečnej šuli w Dešanku.

¹² Eksistowaše w Minakale jenož **jedna** serbska institucija, tuž bě jasne, wo kotru so jedna.

¹³ We wěštych konteksťach počahuje so *serbske dźiwadło* specielnje na serbskorěčny dźiwadłowy kruch.

¹⁴ W němčinje wužiwa so za *Institut za serbski ludospyt* a za *Serbski wučerski wustaw* jenož ‘Institut’, w serbšćinje pak wužiwašej so synonymaj: *institut resp. wustaw*. Tak bě w serbšćinje jasne, zo počahuje so skrótšene mjeno *institut* na *Institut za serbski ludospyt, wustaw* pak na *Serbski wučerski wustaw*.

¹⁵ Domowina bě w NDR-skim času jenička serbska organizacija, kotraž měješe zwjazkowe předsydstwo. Tohodla bě zaměnjenje ze zwjazkowym předsydstwom drugeje organizacije w serbskim konteksće wuzamknjene.

¹⁶ Ertnje preferuje so forma *Pančan šula* město *Pančanska šula*.

LND; *Akademija pedagogiskich wědomosćow* → APW.

Za někotre přikłady podachu so stilistisce neutralne dublety abo tajke z ekspresiwnej konotaciju. Stilistisce neutralne su scěhowace dublety: *město*¹⁷, *serbske hłowne město* za Budyšin; *serbscy hudźbnicy* za člonow *Koła serbskich hudźbnikow*; *mały Nd* (porno *wulki Nd* za němsku stronu nowinu „Neues Deutschland“), (*serbska*) *nowina*, (*serbski*) *blot* (z wobchadnořečnym *blot* za serbsku nowinu „Nowa doba“).

W naprašnikach podate dublety maja zdžěla žortnu, ironisku a wothódnocu konotaciju.¹⁸ Zapisal je so na př. *čerwjeny klóšter* jako dubleta za *Serbski wučerski wustaw „Korla Janak“*, a to wot katolskich Serbow. Pomjenowanje *klóšter* ma drje swoju hłownu motiwaciju w nadproporcionalnym podžělu studentkow; snadź hraješe tež wonkowny wobraz hoberskeho twarjenja wučerskeho wustawa na Listowej wěstu rólu kaž tež fakt, zo bě wopyt wučerskeho wustawa z bydlenjom w internaće z krutym wjednistwom zwjazany. Atribut *čerwjeny* počahuje so na ‘politisce lěwicarski, komunistiski’ z wothódnocacej konotaciju.¹⁹

Jako dublety za *Serbski ludowy ansambl* zapisachu so *cumpl*, *angčumpl*, *getrampel*. Słowo *cumpl* móže być słowna hra, aluzija na njepřistojne słowo *cympl*. W hybridnym słowje *angčumpl* tči werb *čumpac*; přeni džěl *ang-* počahuje so skerje na wurjekowanje z francošćiny pochodzaceho *ansambl*, wurjekowane jako [ansamb]. Němske citatowe słowo *getrampel* počahuje so ironisce abo z wothódnocacej konotaciju na balet ansambla. Dale je so zapisal *Němski serbski ludowy ansambl* – na přeni pohlad neutralna dubleta. Při wšěm implikuje tute pomjenowanje hódnoćenje přidatneho atributa *němski* dla, štož zwisuje najskej z přiběracy m podžělom Njeserbow mjez přistajenymi.²⁰

¹⁷ Tute pomjenowanje za Budyšin njewužiwaja jenož wobydlerjo, kotřiž bydla blisko Budyšina (na př. w Radworju), ale tež wokoło Pančic-Kukowa, potajkim blisko Kamjenca.

¹⁸ Tute mjena zwuraznjeja často wěste distancowanje k wotpowědnej serbskej instituciji. Přičiny su wšelakore, druhdy dže wo politisko-idelogiske zawjazanje institucije do towaršnostneho systema NDR (wosebje z wida křesćanskich Serbow).

¹⁹ W čišćanych medijach je pomjenowanje *čerwjeny klóšter* jenož zřědko dokładžene, za čas do politiskeho přewróta najskej scyła nic. Wupisany dokład namakach w dopisu „Nowej dobie“ dnja 27.3.1990: „Je na času, jery přislód ‘čerwjeneho klóštra’ skónčnje wottřasć.“ W dopisu wotpokazuja podpisarjo wotpohlad, zo měli samsni wučerjo, kotřiž studentow lěta dołho wo zakładach marxizma/leninizma wuwučowachu, nětko naraz předmjet swětowe nabožiny wuwučować.

²⁰ Móžno je, zo eksistowaše w ertnym wužiwanju podobne pomjenowanje tež za *Serbski wučerski wustaw*, hl. dopis do „Nowej doby“ z dnja 17. 4. 1990: „‘Lóze huby’ džě hižo dawno wo ‘němskim wučerskim wustawje’ rěča.“

Móžno je pak tež wužiwanje samsneho modela kaž pola Budyskeho dźiwadla *Němsko-Serbske ludowe dźiwadło*. Indiwiduelnje žortnje wužiwane *eksampl* počahuje so na zwukowu podobnosć skrótšeneho mjena *ansambl* a laćonskeho *eksempl*. Za Domowinsku župu „Jan Skala“ zapisa so žortna dubleta *Skalic hólcy*, analognje k tomu *Krawcec hólcy a hólcy* za skupinu Drježdžanskich serbskich studentow „Bjarnat Krawc“. Žortne pomjenowanje *serbski Jeruzalem* za Chrósćicy wužiwaše mała skupina wobdźělnikow na mjezynarodnych ferialnych kursach serbskeje řeče.

Němska požčonka *wurštblat* za hornjoserbsku nowinu *Nowa doba* ma porno tomu wothódnoćacy charakter. Z wothódnoćacej konotaciju wužiwachu so tež scěhowace pomjenowanja za Domowinu: *ći čerwjeni, čerwjena Domowina, (Serbski) kreml, Serbska es-ej-dej, centrala* abo za zwjazkowy sekretariat *tribunal*. Příkladaj za słowne hry, originelne ideje a indiwiduelne žorty stej nimo toho przykładaj *Lajhaus* a *Institut za serbski ludozbytk*. *Lajhaus* zda być na přeni pohlad ortografisce adaptowana němska požčonka (*Leihhaus*). Woprawdže pak jedna so wo hybridu ze zeserbšćeneho *lajski* a němskeho *-haus*, wšak bě nadawk w léće 1956 založeneho Doma za serbske ludowe wumělstwo (pozdžišo Dom za serbsku ludowu kulturu) podpěranje lajskich skupinow. Pomjenowanje *Institut za serbski ludozbytk* město poprawneho *Institut za serbski ludospyt* je słowna hra, bazowaca na přeinterpretowanju elementa *-spyt* na zakładže zwukoweje podobnosće z apelatiwom *zbytk*, štož je aluzija na woteběracu ličbu Serbow.

Zjeće

W ertnej hornjoserbšćinje wužiwachu so za čas NDR město poľnych mjenow zawodow, institucijow, organizacijow atd. zwjetša skrótšene mjena, zdžěla tež skrótšenki. Preferowanje skrótšenych mjenow hodži so z tendencu k řečneje ekonomiji wujasnić, bě pak tež wotwisne wot kompleksnosće poľneho mjena: Čim kompleksniše bě oficialne poľne mjeno, čim čascišo preferowaše so skrótšene mjeno. Zdžěla skrótšichu so mjena wo jedyn čłon, pola serbskich institucijow zwjetša wo atribut *serbski*, zdžěla so mjena hač na jedyn čłon redukowachu. Ertnje wužiwaše so tójšto žortnych kaž tež wothódnoćacych mjenow jako dublety, kotrež běchu mjez Serbami mjenje abo bóle rozšěrjene; zapisali su so nimo toho někotre indiwiduelnje wužiwane dublety. Žortnosć docpě so často přez słowne hry a zwukowu podobnosć.

Literatura

- Amtliche Bezeichnungen in sorbischer Sprache für die Kennzeichnung staatlicher und gesellschaftlicher Organe, Kombinate, Betriebe und anderer Einrichtungen, Bautzen 1982
- Fleischer 1973 = Wolfgang Fleischer: Variationen von Eigennamen, in: Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik, Berlin, S. 52-63
- Fleischer/Michel/Starke 1993 = Wolfgang Fleischer/Georg Michel/Günter Starke: Stilistik der deutschen Gegenwartssprache, Frankfurt/M.; Berlin; Bern; New York, Paris, Wien
- HEWONS = Heinz Schuster-Šewc: Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, Bautzen 1978-1996
- Kalverkämper 1996 = Hartwig Kalverkämper: Namen im Sprach austausch: Namenübersetzung, in: Ernst Eichler u.a. (Hrsg.): Namenforschung : ein internationales Handbuch zur Onomastik, Berlin; New York, S. 1018-1025
- Müller 1985 = Dietrich Müller: Der Eigenname als Reale in der Translatation, in: Linguistische Studien A, Berlin, S. 232-252
- Scholze 2008 = Lenka Scholze: Das grammatische System der obersorbischen Umgangssprache im Sprachkontakt, Bautzen
- Wölke 2006 = Aktualne tendencje rozwojowe w górnołużyckim języku literackim, in: Zeszyty łużyckie, 39/40, S. 37-49

DDR-spezifischer Namengebrauch im mündlichen Obersorbischen

Phasen intensiver Veränderungen administrativer, wirtschaftlicher und politischer Strukturen können sich auf den Gebrauch von Namen auswirken, wie das u.a. für die Zeit nach 1945 oder nach 1989 beobachtet werden konnte. Die Zeit zwischen 1949 und 1990, in der die Deutsche Demokratische Republik existierte, stellt eine zeitlich überschaubare Epoche dar, aus der heute noch Zeitzeugen leben und Auskunft geben können über den Namengebrauch im privaten Bereich. Eine Untersuchung des mündlichen Namengebrauchs ist darüber hinaus interessant, da der Gebrauch von Varianten und Dubletten sowie von expressiven Namen zu erwarten ist. Die vorliegende Untersuchung des mündlichen Namengebrauchs zur Zeit der DDR gibt nur einen Ausschnitt wieder und beschränkt sich im Wesentlichen auf drei semantische Klassen: 1. Personnamengruppen, 2. Institutionsnamen

und 3. Produktnamen.

Im Obersorbischen wurde der Gebrauch von Kurznamen und Abkürzungen gegenüber Vollnamen der entsprechenden Betriebe, Einrichtungen usw. vorgezogen, was sich hauptsächlich mit der Tendenz zur Sprachökonomie erklären lässt, aber auch von der Komplexität des Namen abhängig zu sein scheint: Je komplexer der offizielle Name, um so häufiger war der Gebrauch eines Kurznamen. Häufig wurden solche onymischen Mehrwortbenennungen – wenn es sich um den Namen einer sorbischen Einrichtung handelte – um das Attribut *serbski* gekürzt, zum Teil wurde der Name bis auf ein Glied gekürzt, z. B. *institut* anstelle *Institut za serbski ludospyt* 'Institut für sorbische Volksforschung'. Im mündlichen Bereich wurden auch zahlreiche scherzhafte wie auch abwertende Dubletten registriert, die einerseits einem größeren Personenkreis bekannt oder nur individuell verbreitet waren. Ihren expressiven Charakter erhielten diese Dubletten häufig durch Wortspielereien.